

NÁBOŽENSKÁ FILOZOFIA NA SLOVENSKU V ROKOCH 1918—1945

TEODOR MÜNZ, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

MÜNZ, T.: Religious Philosophy in Slovakia in the Period 1918 to 1945. *Filozofia* 41, 1986, No. 5, p. 531—542

While in the first Czechoslovak republic catholic philosophy in Slovakia was typical for neothomism, under the so-called Slovak state it was increased by blondelism and partially by intuitive realism. Protestant philosophy in this period could not be attached to any philosophic school. Under the Slovak state theological philosophy gained total supremacy over the lay one which was pushed back into illegality [Marxism] or was rather tolerated (neopositivism). Blondelism, represented by Š. Polakovič, was ideologically the most engaged from among these schools. Protestant philosophy in this period was represented by S. Š. Osuský, known as the author of the First Slovak History of Philosophy. Alike catholic authors he also strived to prove that philosophy was a servant-maid of theology only.

Za prvej republiky tvorila náboženská filozofia len jedno krídlo slovenskej buržoáznej filozofie. Bola v opozícii voči druhému krídlu a ono voči nej, a museli navzájom koexistovať. Situácia sa zmenila za klérofašistického tzv. slovenského štátu, keď nadvládu vo filozofii získala náboženská, najmä katolícka filozofia. Marxizmus bol prenasledovaný a utiahol sa do ilegality a pozitívizmus bol odchodom českých profesorov umlčaný. Odmlčal sa aj S. Štúr. Trpený bol novopositívizmus, azda pre svoj agnosticistický postoj v metafyzických a teda aj základných teologických otázkach. Rozvíjali ho čiastočne S. Felber, ale predovšetkým I. Hrušovský, ktorý sa hlásil aj k marxizmu a bol zo strany náboženskej filozofie najviac kritizovaný a napádaný. Táto filozofia sa totiž pokúšala kritizovať predovšetkým marxizmus, v ktorom oprávnené videla svojho najväčšieho sociálneho a ideového nepriateľa (pozri 1).

Naproti tomu náboženská filozofia sa v tomto období rozvetvila. K reprezentantom novotomizmu, pestovaného už za prvej republiky, pribudli popri A. Speszovi C. Dudáš a J. Bubán. K slovu sa prihlásil nový smer, blondelizmus, s predstaviteľom Š. Polakovičom. K tejto filozofii treba napokon čiastočne priradiť aj intuitívny realizmus N. O. Losského, ktorý našiel na Slovensku prívržencov v J. Dieškovi, M. Chladnom-Hanovi a P. Gulovi.

Za tzv. slovenského štátu došlo teda k javu, ktorý nemá v dejinách slovenskej filozofie obdobu. Na slovenskú filozofiu vplývalo síce zo známych príčin po stáročia náboženstvo, ktoré jej vtlačalo idealistickú pečať, na Slovensku sa v minulosti vynorili viacerí teológovia, ktorí zavrhovali každú filozofiu okrem teologicko-kresťanskej, ale táto filozofia nikdy nenadobudla úplnú prevahu a nikdy nevytlačila z ideovej arény

laickú filozofiu. Stalo sa to až v 20. stor., keď náboženská filozofia, podporovaná reakčnou štátnou mocou, dosiahla jedinovládu a takmer úplne umlčala ostatnú filozofiu. Prirodzeným dôsledkom toho bolo, že filozofia tu stratila svoju samostatnosť a skutočnou vládkyňou sa stala teológia, odveká rivalka filozofie, na ktorú ako na svetónázorovotvornú disciplínu vyššieho typu, čo ju aj kritizovala, ba — v materializme — aj popierala právo na jej existenciu, od začiatku žiarlila. Filozofia sa tu zase stala slúžkou teológie, čo vtedajší slovenskí teológovia často prízučkovali a hojne zdôvodňovali. Po tejto stránke išlo o návrat do stredoveku, ako vôbec títo autori nezastreto dávajú cítiť svoju nostalgiu za týmto zlatým vekom vlády kresťanstva, jeho mocensko-ideovou uniformitou.

Činnosť slovenských teológov tohto obdobia bola rozsiahla, dodnes je však len veľmi málo spracovaná. Aj táto predbežná štúdia chce len celkom všeobecne informovať o charaktere jeho jednotlivých teologických prúdov a o zhodách a rozporoch medzi nimi.

Najstarším a najkonzervatívnejším z týchto prúdov bol novotomizmus. Vyšiel z Talianska a Nemecka a od r. 1879 stal sa na základe encykliky pápeža Leva XIII. Aeterni Patris filozofiou katolicizmu. Hoci oficiálne vznikol len v 19. stor., v skutočnosti bol pokračovaním novšej scholastiky a scholastiky vôbec a ako prezrádza už jeho názov, opieral sa o Tomáša Akvinského. Na Slovensku mal spomedzi všetkých prúdov historicky najviac pripravenú pôdu, lebo nadväzoval — viac nevedome ako vedome — na činnosť novších scholastikov, profesorov trnavskej a košickej univerzity zo 17. a 18. stor. Keď porovnáme tieto dva články tomistickej filozofie na Slovensku, zistíme medzi nimi veľké podobnosti a zhody. Pre obidva bola najväčšou náboženskou autoritou biblia, zo svetských filozofických autorít sa najviac dovoľávali Tomáša Avinského, zaujímalí rovnaké gnozeologické, metafyzické, etické a iné stanoviská, boli rovnako rezervované voči iným filozofickým stanoviskám, ba vyberali si aj rovnakých filozofických protivníkov, napríklad Descarta, ale predovšetkým Kanta (ktorého kritizovali všetci katolícki teológovia počnúc J. B. Horvátom, profesorom trnavskej univerzity a končiac samým J. Tisom, prezidentom tzv. slovenského štátu) a iných, nehovoriac o novších filozofoch, ktorých nemohli trnavskí a košickí profesori poznať. Išlo tu teda vskutku o filozofiu perennis, o večnú, nemennú filozofiu, akou sa nazýva novotomizmus, ale v negatívnom zmysle: o filozofiu, ktorá tým, že ustrnula, stratila kontakt so životom a odumrela. Ak totiž už novšia scholastika bola svojho času na Slovensku čiastočným anachronizmom, lebo reštaurovala scholastiku v dobe, keď sa tu už propagoval Baconov empirizmus, Senertov atomizmus a keď sa tu vynorili nielen predchodci osvietenstva, ale už aj prví osvietenci, všetko to teda prúdy scholastiku popierajúce, tak novotomizmus sa vynoril v dobe, keď bol vo filozofickom živote slovenského národa už úplne suchou ratolesťou. Popri marxizme, ale aj novopozitívizme pôsobil ako mŕtva,

nečasová, naivná a nevytríbená filozofia dávnych storočí, ktoré sa ešte len učili filozoficky myslieť opieraním sa o antické autority (Aristoteles) a neprešli ešte očistcom kritickej reflexie a sebareflexie, charakteristickej pre novovekú filozofiu. Vycítil to napokon aj teológ Polakovič, ktorého blondelizmus bol otvorenou reakciou na novotomizmus, no ktorý sa pokúšal zatláčať slovenské myslenie a život vôbec späť do stredoveku inými cestami.

Ale ak sa novoscholastickí autori predsa len na konci svojho pôsobenia na Slovensku, začiatkom druhej polovice 18. stor., včlenili do súčasného pokrokového myslenia na Slovensku, ak prijali Baconovu indukciu, Descartovu metodickú skepsu, atómizmus a iné a ticho odsunuli Aristotela, ba miestami aj Tomáša Akvinského stranou, ak sa poučali z moderných prírodných vied a získali si nesmrteľnú zásluhu tým, že prebojovali na Slovensku Kopernikovo učenie, tak novotomisti sa do modernej filozofie nevčlenili a vo vede sa o nič pokrokové nezasadzovali. Najviac sa z nich o vedu zaujímal a pomerne dobrý prehľad v niektorých jej disciplínach získal A. Spesz, využil ho však na boj proti niektorým poverám, ktoré zavrhovala katolícka cirkev a na podporu iných, ktoré hlásala. V tejto súvislosti sa nedostal ďalej ako slovenskí osvietenci pred dvesto rokmi. Z nedostatkov vedeckého a filozofického poznania Spesz vyvodil, že istotu poskytne len náboženská viera.

A. Spesz písal o okultizme, špiritizme, mágii, parapsychológii, psychologicky analyzoval slovenské ľudové povery, písal proti vojne, o manželstve atď. K filozofickej abstrakcii sa povzniesol v práci *Hranice poznania*, z r. 1941. Jej cieľom je poukázať na kvantitatívne i kvalitatívne hranice ľudského poznania vo všeobecnosti a konkrétne v niektorých vedách, najmä prírodných, ale aj vo filozofii, predovšetkým v metafyzike, aby napokon dospel k náboženskej viere, ktorá má zaplniť medzery vedy. Zmyslové i rozumové poznanie je obmedzené, hovorí autor. Ako novotomizmus vôbec, tak aj on stojí v gnozeológii na empirickom stanovisku: rozum buduje na zmysloch. Pokiaľ uvažuje o predmetoch zazmyslovej skúsenosti, robí to len na základe dedukcie, analógie a podobne. Principiálna obmedzenosť ľudského poznania sa konkrétne prejavuje vo všetkých vedách, aj exaktných, vo fyzike, chémii, geológii, astronómii, biológii, a tým viac v spoločenských, v histórii, psychológii a iných, ako na to autor poukazuje. Autor nemá však záujem odhaľovať len nedostatky a omyly týchto vied, proti nihilistom zdôrazňuje, že v každej disciplíne niečo s istotou vieme, ba uznáva aj možnosť vývoja, zdokonaľovania vedy. „Na tomto poli je ešte *veľký pokrok možný* a hranice nášho poznania môžu byť odsunuté ďalej“ (2, s. 56).

Iná situácia je podľa autora vo filozofii, ktorá nemôže posúvať hranice svojho poznávania, lebo má do činenia s principiálnou obmedzenosťou ľudského poznania. Autor sa sústreďuje na metafyziku a jej tradičné disciplíny — ontológiu, kozmológiu, psychológiu (racionálnu) a teodiceu — a všade poukazuje na množstvo problémov a na mimo-

riadne ťažkosti, spojené s ich riešením. Tým zarážajúcejšie je, že práve v tejto oblasti — v teodiceii — sa usiluje získať úplne isté a neomylné poznanie o existencii boha. „Ak sa človek postaví na stanovisko prirodzeného, nepokazeného rozumu, musí uznať, že dôkazy z pohybu, z príčin, z jestvovania kontingentného bytia a z poriadku vedú s istotou k jestvovaniu nehybného pohybovateľa, nezapríčinenej príčiny, nevyhnutného bytia a usporiadateľa“ (2, s. 89). Ide tu o dôkazy existencie boha, ktoré načrtol už Aristoteles a rozpracoval Tomáš Akvinský. Autor vôbec neukazuje, na akom základe získava túto istotu, ako rozum zrazu preklenuje principiálnu obmedzenosť poznania a dospieva k istým, pravdivým poznatkom, ktoré sú opakom skúsenosti. Rezervovaným sa opäť stáva, pokiaľ ide o poznanie vlastností boha. Tu tvrdí, že ich tvoríme len na základe poznania vlastností skúsenostných predmetov, ktoré, ak sú pozitívne, od predmetov abstrahujeme, ak obsahujú nejakú negáciu, odstraňujeme ju, prípadne hovoríme, že v bohu je obsiahnutá vznešenejším spôsobom. Tak potom pripisujeme bohu dobrotivosť, nekonečnosť, nemennosť, všadeprítomnosť, jedinečnosť a iné. Autor priznáva, že tieto pojmy nechápeme, že nemáme o bohu adekvátny pojem. Pritom však tvrdí, že sú pravdivé, apodikticky dokázané.

Je zrejmé, že názor o pravdivosti týchto pojmov a existencie boha vôbec diktovala autorovi jeho náboženská viera a nie vedecké poznanie, ktoré je v tomto prípade nemožné. Diktovala mu to tak, ako aj v racionálnej psychológii, kde s rovnakou istotou tvrdí, že existuje nesmrteľná, duchovná duša, stvorená bohom. Ba má o nej väčšiu istotu než o predmetoch dennej skúsenosti. „Rozhodne viac vieme o podstate duše a o jej esenciálnych vlastnostiach ako o telese, o ktorom istotne ani to nevieme, či je podstatne jednoduché alebo zložené“ (2, s. 89). Pritom, keď autor hovorí ako kritický filozof, ustavične poukazuje na ťažkosti spojené s poznávaním metafyzických predmetov, keď sa však v ňom ozýva teológ, s ľahkosťou dokazuje pravdivosť toho, čo si žiada jeho dogmatika. Otvorene priznáva, že jeho metafyzické vývody by boli problematickejšie, „keby sme nemali zjavenie“ (2, s. 97).

Napokon v poslednej, cieľovej kapitole svojej práce, *Potreba viery*, autor tvrdí, že veda má medzery, ktoré musí zaplniť viera, odpovedajúca na otázky: Odkiaľ pochádzam? Prečo žijem? a pod. Viera a veda sa podľa autora dopĺňajú.

Autor však nikde filozoficky, gnozeologicky nezdôvodnil istotu, ktorú mu poskytuje viera ako absolútne dopĺňujúce rozumové relatívno. Dogmaticky ju predpokladá a vsúva všade, kde mu rozum zlyháva. Je to podľa všetkého milosť božia, gnozeologický zázrak, s ktorým sa uspokojuje. Filozofická diskusia s takýmto stanoviskom nie je v podstate možná.

Speszov kolega C. Dudáš sa nevenoval problematike vedeckého poznávania a obracal svoju pozornosť k teológii a filozofii. Aj on sa povzniesol k abstraktnejším úvahám o týchto predmetoch len v jednej práci,

v *Hľadani absolútna*, ktorá vyšla roku 1942. Zamýšľa sa tu nad prirodzeným i nadprirodzeným poznávaním boha, nad vzťahom filozofie k teológii, podáva dôkazy existencie boha, kritizuje kacírsku filozofiu atď. Principiálne stojí na tom istom stanovisku ako aj Spesz, ktorého občas aj cituje. Jeho hlavnými autormi sú Tomáš Akvinský a J. Martain, francúzsky novotomista zo začiatku 20. stor.

Aj Dudáš je v gnozeológii empirik, aj on tvrdí, že rozum buduje len na zmysloch, aj podľa neho duchovné entity poznávame len ako opak hmotných. „Odmyslíme si od hmoty všetky nedokonalosti a duchovnej veci prisudzujeme všetko, čo je na hmote dokonalé... Tak dospievame k duchovnému skrze hmotné“ (3, s. 18). A tak poznávame aj boha. Boh je podľa tohto autora viazaný na hmotu, je pokračovaním jej pozitívnych a opakom jej negatívnych vlastností. Dudáš neurčil ani jednu jeho vlastnosť, ktorá by nebola viazaná na hmotu, čo už samo osebe prezrádza, že nehmotný duch je prázdny, len negatívny pojem. Aj tento autor si však uvedomuje, že prirodzené svetlo rozumu mu existenciu boha nezaručí, a preto ho dopĺňa zjavením. Ani on sa nezamýšľa nad gnozeologickým oprávnením viery a jednoducho ju prijíma ako hotový fakt, ktorým rieši všetky ťažkosti. Tak potom dochádza k záveru, že filozofia, ktorá pracuje len rozumom, je slúžkou teológie, lebo pripravuje pre ňu rozumový pojem boha; prirodzene, idealistická filozofia, ktorá, aj keď laická, vďačí za svoje správne názory teológii. „Správne názory o najdôležitejších problémoch má filozofia z vonkajšieho vplyvu zjavených právd teologických“ (3, s. 53).

Keďže autor sa vo svojej knihe predsa len chce viac správať ako filozof než ako teológ, obracia sa aj on k metafyzike, ktorá je mu, na rozdiel od Spesza, „istejšia, ako ktorákoľvek iná veda, opierajúca sa výlučne o zmyslové fakty“ (3, s. 25), lebo obsahuje evidentné pravdy získané intelektuálnou intuíciou. Hoci sa vraj zisťujú takpovediac na prvý pohľad a hoci patria k nim aj poznatky o existencii boha, autor sa nerozpakuje túto existenciu dokazovať, a to oveľa dôkladnejšie než Spesz. Uvádza tradičné aristotelovsko-tomášovské dôkazy, ktoré dopĺňa ďalšími piatimi na podporu prvých. Spája tu argumenty, ktoré sa uvádzajú oddávna a ktoré uvádzali už slovenskí osvietenci. Keďže vraj všetci ľudia túžia po dobre, musí byť niekto, kto ich uspokojí a to je boh; existujú večné pravdy, ako že tri uhly trojuholníka sa rovnajú dvom pravým, a ich pôvodcom je boh; máme svedomie ako vnútorný povel ku konaniu dobrého a jeho pôvodcom je boh; niet národa bez viery v boha, a preto boh jestvuje. Autorova argumentácia je povrchná, plná neložností, ponad ktoré sa však ľahko prenáša, lebo ako teológ musí dospieť k nevyhnutnej existencii boha. Zabezpečuje si ju však zase aj vierou a dopredu vie, že to, čo dokazuje, je už vlastne „dokázané“.

Tretí autor tejto skupiny, J. Bubán sa nevenoval gnozeologicko-metafyzickým úvahám o bohu. Aj on sa síce usiloval k nemu preniknúť, ale zvolil si na to etickú cestu. Urobil to v práci *Filozofia slobody*, z r.

1944. Je to rozsiahla psychologicko-etická úvaha o ľudskom dobre, o rozume, vôle a citoch pomáhajúcich ho dosiahnuť, o slobode, moci a zdokonaľovaní človeka, ktoré sa ním získavajú, a o najvyššom dobre a slobode — o bohu. Autor chápe slobodu scholasticko-aristotelovsky, indeterministicky, hoci uznáva všeobecnú platnosť princípu kauzality. „Aj slobodné skutky majú svoju príčinu a je ňou slobodná vôľa“ (4, s. 61). Inak povedané, vôľa nie je determinovaná. Na druhej strane autor konštatuje, že „naša vôľa nevyhnutne speje k poslednému cieľu, t. j. nemôže nespieť. Človek už preto, že je človekom, musí spieť k najvyššiemu dobru“ (4, s. 51). Tvorcom človeka a celej prírody je totiž boh, ktorý vložil do sveta svoju vôľu, nazývanú večným zákonom. Participuje na ňom prirodzený zákon čiže jeho špecifikácia v každom tvorovi, prirodzenosť každého tvora. On determinuje aj človeka a núti ho ísť za svojím dobrom, mocou a slobodou, ktoré sú v konečnej inštancii v bohu.

Takto autor fakticky poprel, že človek má slobodnú vôľu. Nemožno budovať slobodu na indeterminizme v systéme, v ktorom vládne všemohúca božia vôľa a ktorý je vlastne fatalistický.

Ak však Tomáš Akvinský patrila 13. stor., tak Maurice Blondel patrila 19. a 20. storočiu. Bol to francúzsky katolícky filozof, ktorého názory našli u nás prívržencov v Š. Polakovičovi. Polakovič bol teológ a filozof, exponoval sa však aj ideologicky a stal sa popredným ideológom tzv. slovenského štátu. Vo svojich početných prácach sa usiloval o to, aby filozofia prenikla do povedomia národa. V týchto intenciách založil Filozofický odbor Matice slovenskej, Filozofický zborník Matice slovenskej, ktorý začal aj redigovať, plánoval vydať slovenský filozofický slovník a iné. Tieto jeho zásluhy oslabuje fakt, že aj jemu išlo predovšetkým o filozofiu, ktorá sa vedome snažila byť slúžkou teológie. Filozofické smery, ktoré vraj „smerujú k poškodzovaniu života ... nepripustíme“ (5, s. 5). Život mala poškodzovať predovšetkým materialistická a marxistická filozofia, ktorú často napádal.

Blondelova filozofia bola reakciou na špekulatívny teologický racionalizmus, ktorý sa zmocňoval boha a života len v pojmoch, a tak aj reakciou na novotomizmus. Polakovič musel dokonca obhajovať jej pravovernosť, a to proti českej dominikánskej *Filozofickej revue*, ktorá obvinila Blondela a Polakoviča z nepravovernosti. Naproti tomu slovenský novotomista Dudáš hodnotí — v *Hľadaní absolútna* — Polakovičov blondelizmus veľmi zmierlivo, kým Polakovič sa netajil svojím odmietaním novotomizmu. Blondelizmus nechcel len špekulovať, ale aj prežívať a uprednostňovať intuitívne poznávanie získavané praktickou činnosťou pred abstraktným. Blondelizmus bol teologickou formou filozofie života, ktorá bola vtedy aktuálna v Nemecku (Nietzsche) a vo Francúzsku (Bergson). Bol v istom zmysle evolucionistický, príbuzný paralelne sa rozvíjajúcemu teilhardizmu. Blondel sa s Teilhardom de Chardin dobre poznal, o čom svedčí rozsiahla korešpondencia medzi nimi.

Vo svojom rozsiahlom *Úvode do blondelizmu* nazýva Polakovič blon-

delizmus aj integrálnym realizmom a je to podľa neho filozofia, ktorá nevytrháva z bytia tú alebo onú časť, ale snaží sa pochopiť ho celé a získať tak základnú, jedinou pravdu o ňom. Bytie ako také obsahuje tendencie k jednote i rôznosti, čo je zdrojom pohybu. Rôznorodé bytie gravituje k jednote a jednota sa rozrôžňuje. Bytie je teda v pohybe a preto konkrétna ontológia nie je statická, ako hovorí Polakovič, ale dynamická. Blondelizmus chápal teda bytie na rozdiel od novotomizmu evolucionisticky. V bytí sa objavujú stále vyššie stupne, druhy mysle. Prvým je myseľ anorganická, vyšším je myseľ organická, ešte vyšším myseľ psychická, ľudská, obdarená vedomím, ktorá však túži po ešte vyššej jednote, po absolútne, ku ktorému dochádza špekulatívne a intuitívne. Filozofia je otvoreným systémom sledujúcim dynamizmus bytia. Jeho tok však napokon uniká za vesmír, filozofia nevie určiť osud človeka a preto sa končí náboženstvom, vierou v boha, znalca ľudského osudu. „Najintegrálnější a najautonómnejší filozofia je opravdivou pomocnicou teológie“, uzatvára Polakovič (6, s. 20).

Pravda, Polakovič veľmi zdôrazňuje, že uvedeným spôsobom sa nevyvíja sama hmotná príroda, ale že „duch, skrytý v hĺbinách prírody, svojím vlastným dynamizmom bude predbiehať všetky etapy svojho nezadržiteľného rozvoja“ (7, s. 198). Len on ako nehmotný činiteľ organizuje hmotu a prechádza rôznymi stupňami, pričom jeden stupeň sa nevyvíja z druhého, ale jestvujú povedľa seba, hoci vyšší stupeň obsahuje dokonalosť, ktorú nemá nižší.

Blondelovský evolucionizmus teda nebránil Polakovičovi obrátiť sa proti prírodovodeckému, najmä biologickému evolucionizmu, o ktorom sa vyjadroval len s opovrhnutím. „Dnešná veda a práve nie kresťanská, skoncovala s evolucionizmom: prechod z anorganických látok k životu je nemožný... ako je nemožný prechod od opice k rozumnému človeku... Táto pseudoveda je ešte oficiálnou vedou v Rusku a kde-tu u polovzdelaných, stredoškolských profesorov. Príroda nerobí skoky. Hmotu môže stvárňovať to, čo je od hmoty rozličné, t. j. myšlienka, duch. Keby bol v hmote dôvod života a rozumu, musela by skala začať chodiť a hľina rozumovať“, napísal Polakovič r. 1937 v časopise *Svoradov*. Blondelova filozofia, vzhľadom na novotomizmus rozhodne modernejšia a životnejšia, nebránila Polakovičovi ani v hlásaní iných spiatočníckych náhľadov, ktoré ho odhalili ako autora orientovaného dozadu, na stredovek, s malým zmyslom pre súčasnosť. Polakovič uverejnil vo *Svoradove* v rokoch 1936—1937 niekoľko článkov, v ktorých odhalil svoju ideovú orientáciu determinujúcu ho aj neskôr a ktorá bola ideológiou slovenského ľudáctva. Odsúdil tu všetko novoveké hospo-dársko-sociálno-kultúrne dianie, vzniknuté ako reakcia na stredovek. Zavrhol renesanciu, opičiacu sa vraj po staroveku, lebo zamenila kolektivismus individualizmom, a s ňou aj reformáciu. „Mravný rozvrat v triede vzdelancov, napáchnutých humanistickým snahami, našiel pole úplného vybitia v protestantizme, v Lutherovskej reforme... Roku 1517 začína sa

pre kultúrnu Európu, čo sa týka kultúry, nová doba, ktorej vývojová čiara klesá stále zo zla do horšieho“. O tento rozvrat sa vraj pričínili aj deizmus a slobodomurárstvo, ale najviac bolševizmus 20. storočia, ktorý znamená „spodný vrchol vývoja“. Veľa zla spôsobil aj Descartes. „Myšlienka ‚Cogito, ergo sum‘ zrodená zo žiaľu a smädu jedného ducha, málo vzdelaného v pravej scholastike, stala sa semenom, ktoré prináša hojné ovocie“. Ona podnietila Kantov agnosticizmus, monistický idealizmus, pravicový, ľavicový a stredný hegelianizmus, v jeho rámci materializmus a ateizmus (Feuerbach, Engels, Marx a Lenin) atď.

V národohospodárstve je podľa Polakoviča škodlivý liberalizmus, v sociálnopolitickom živote demokratizmus. „Učenie o prirodzenej доброте človeka pomátožilo mnohých, takže videli v demokracii vrchol vládnej sústavy... My, ktorí neveríme v prirodzenú dobrotu človeka, lebo vieme, že človek je poškvrnený hriechom dedičným a preto náklonný k zlému, so zármutkom pozeráme na hriechy demokracie“. Ani moderné umenie nedošlo u Polakoviča milosti. Odsúdil impresionizmus, kubizmus „a všetky možné izmy“, lebo vraj nevystihujú úplne realitu, život. Polakovič totiž žiadal, aby sa všetky životné zložky chápali integrálne a častejšie sa sťažoval, že žiadny izmus, nielen umelecký, nezachytáva príslušnú životnú oblasť vcelku. V skutočnosti mu však viac išlo o odstránenie niektorých týchto zložiek než o ich integrálne chápanie. Filozof, ktorý prikyvoval konkrétnemu životu na rozdiel od abstraktnej teórie o ňom a dbal o to, aby sa nepoškodzoval, chcel poodsekávať všetky jeho novodobé výhonky, lebo nevyhovovali jeho modelu života a ponechať len okyptený konár — stredovek. Hoci so stredovekou filozofiou celkom nesúhlasil, bránil ju proti všetkým, čo sa o nej nevyjadrili pochvalne (Hrušovský, Osuský).

Ako liek proti tomuto všetkému navrhol Polakovič totalitarizmus a princíp autority, ktorý „už dávno padol do prachu“, hoci „mal normovať život“ (8, s. 71). Jediný, kto vie aj v súčasnosti udržať mieru medzi extrémami a zachovať si integrálny prístup k nim, je katolícka cirkev, hovorí Polakovič.

Hoci v spomínaných článkoch Polakovič odsúdil aj novovekú filozofiu — okrem blondelizmu — neskôr, v monografii *O pojem filozofie* (1944), prejavil zmysel aj pre súčasné filozofické prúdy.

Za všetky tieto svoje idey a ideály sa Polakovič zasadzoval v početných monografiách, venovaných zdôvodňovaniu a rozpracovávaniu ideológie novovzniknutého tzv. slovenského štátu, v ktorom videl ich realizáciu. Jeho názory sa zhodovali s názormi A. Hlinku, J. Tisu, V. Tuku a iných pohlavárov ľudáckej ideológie, o ktorých sa hojne opieral. Slovenský štát si predstavoval ako štát jednonárodný, národno-socialistický, totalitaristický, autoritatívny a zvrchovane kresťanský, prakticky katolícky, o vytvorenie ktorého sa vraj zasadzovali najlepší synovia slovenského národa už v minulosti. Mal byť pokračovaním svätoplukovského kráľovstva, mocného a obávaného štátu Slovákov z 9. stor. Ak teda vraj

Maďari chceli získať Slovákov pre ideu koruny svätoštefanskej, Česi svätováclavskej, Slováci musia zostať verní ideí koruny svätoplukovskej. Polakovič zavrhol komunistickej internacionalizmu a snažil sa vypesťovať v Slovákoch silné nacionálne cítenie, spojené s odporom voči Maďarom a najmä Čechom, v ktorých videl vykorisťovateľov, neznabohov, mravných zvrhlíkov a pod. a oslobodenie sa od ich zhubného vplyvu pokladal za podmienku úspešnej budúcnosti Slovákov. Nezatajoval ani svoj odpor voči Židom a svoj súhlas s protižidovskou politikou slovenskej vlády.

Za prvých obnovovateľov idey samostatného slovenského štátu pokladal Polakovič Fándlyho, ale najmä Hollého, ospevovateľa Svätopluka a jeho ríše, na idey ktorého vraj nadviazali štúrovci, konkrétne Štúr, Daxner, vodca Slovákov v šesťdesiatych rokoch minulého storočia, Dusarov a iní. Za prvej republiky sa ujal Slovákov proti Maďarom a Čechom Hlinka, za tzv. slovenského štátu jeho pokračovateľ prezident Tiso. Polakovič ho nazýval len Vodca, alebo Vodca národa a z úcty k nemu vydal knihu *Tisova náuka (1941)*, v ktorej zhrnul jeho písomné prejavy. Vodcovský princíp si podľa Polakoviča vyžaduje, aby sa v jednej osobe spojila funkcia hlavy štátu, predsedu vlády a predsedu strany, konkrétne Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Iné strany Polakovič neuznával a riadil sa heslom: Jeden národ, jedna vôľa, jedna strana. „Dnes národ je Strana“, prehlásil (9, s. 77). Parlamentarizmus Polakovič odsudzoval. „Moc vládna a výkonná patrí Vodcovi, vláda je vyberaná a menená vodcom, podľa jeho úsudku“ (9, s. 34). Vodca má však plniť len vôľu národa a kontroluje ho Najvyššia komora. Tak Polakovič dospel aj v politike k svojmu princípu autoritatívnosti. „Organizačné prostriedky, ktorými sa usilujeme zaistiť cieľ, sú: autoritatívny režim a jedna strana“ (9, s. 76).

Polakovič chápal aj národný socializmus nacionalisticky; išlo mu o slovenský národný socializmus. Tento systém mal mať s podobným systémom iných národov (Nemcov, Talianov) spoločné to, že sa chcel obracať proti kapitalizmu i komunizmu, ale mal mať špecificky slovenské črty. Ak sa vraj nemecký národný socializmus vyznačuje takými heslami, ako sú: rasa, pôda, práca, ríša a česť, ak je tento socializmus v dôsledku vplyvu komunizmu a protestantizmu ateistický, tak slovenský národný socializmus nebuduje na rasovej čistote — hoci Slováci si vraj zachovali čistú krv — a je kresťanský. Polakovič často opakoval slová ministerského predsedu Tuku, že duch slovenského národného socializmu je Hlinkov, ale jeho metódy sú Hitlerove. S expanzívnu a utláčateľskou politikou nemeckého fašizmu Polakovič však asi nesúhlasil a vyjadroval sa o nej s rezervou.

Reprezentantkou pozitívneho (t. j. katolíckeho) kresťanstva je podľa Polakoviča katolícka cirkev a preto vernosť slovenskej tradícii je vernosťou voči nej. Celý národ je kresťanský, niekoľko odpadlíkov od pravej viery nič nezamená a preto spomedzi všetkých hodnôt, ktoré vy-

zdvihuje slovenský národný socializmus, ako sú fyzická zdatnosť, pôda, práca, štát, česť, najvyššou je boh, potom nesmrteľný život a až potom iné, pozemské. Aj slovenský štát vznikol ako realizácia idey božej o slovenskom štáte a preto je historicky nevyhnutný. Slovenská myšlienková tradícia je idealistická a Slováci jej musia zostať verní.

Polakovič nezabudol na blondelizmus ani vo svojich politických úvahách. „Život je rázu podstatne dynamického a nikto nemôže jeho vodstvu natrvalo zastaviť. Kto životu stavia hrádze, musí počítať s tým, že život raz hrádze rozmetá a škoda jednotlivcov sa iba znovonásobí. Je preto lepšie neustále hýbať vodami“ (9, s. 37—38). Tieto slová znejú ako Polakovičova sebakritika, keď si uvedomíme, že práve on hľadel krivým pohľadom na bohatú diferenciáciu života, ktorú navodil novoveký život a že aj zo slovenského štátu chcel mať po každej stránke monolitný, nediferencovaný organizmus.

Aj národný socializmus a fašizmus vychádzajú vraj z poznania dynamickosti bytia a života a preto ich požiadavkou sú skutky.

Polakovič ešte pred oslobodením emigroval do Rakúska, Nemecka, Talianska a napokon do Argentíny. Aj tu bol poblikačne činný a napríklad v roku 1975 vydal v Buenos Aires knihu *Tvárou k budúcnosti*. Naďalej ho zaujíma problém národa, už nie však len slovenského, ale národa vôbec, hoci aj tu venuje osobitnú pozornosť Slovákom. Všíma si rôzne národy, ich formovanie sa, históriu. Národné vyžitie sa určitých etnických celkov pokladá za ich nevyhnutnú potrebu. Na národný socializmus takmer zabudol, podobne aj na Maďarov, pre Židov ako historický národ získal dokonca určité porozumenie. Aj naďalej sa však dožaduje pre Slovákov samostatného štátu a odstránenia údajnej českej hospodárskej diktatúry na Slovensku. „Slováci chcú svoj štát, aby mohli byť rovnocenným partnerom v budúcom usporiadaní sveta: teda, ísť do vyššej únie priamo a nie cez Prahu, ktorej mentorovanie za posledných päťdesiat rokov tak v období zdanlive demokratickom ako aj komunistickom, ukázalo sa byť na nesmiernu škodu celému slovenskému etniku a jeho hospodárstvu“ (10, s. 12—13).

Životný dynamizmus, za ktorý sa Polakovič toľko zasadzoval, no ktorého tok chcel usmerňovať po svojom, sám odsunul Polakovičove idey a ideály stranou, čím ich odsúdil ako neživotné, ba protiživotné, zväčša reakčné, životu škodlivé.

Pokiaľ ide o tretí smer katolíckej filozofie na Slovensku počas tzv. slovenského štátu, o intuitívny realizmus, zmienime sa tu o ňom len v krátkosti. Intuitívny realizmus bol rozhodne motivovaný aj náboženským záujmom, bola to však aj filozofia laická, ktorá prinášala relatívne nové, predovšetkým gnozeologické aspekty a po tejto stránke najviac ovplyvňovala buržoáznú filozofiu. Losskij stál na pozíciách gnozeologického realizmu a nepripúšťal takú subjektívnu podmienenosť poznania, ktorá by kvalitatívne odlišovala poznatok od poznaného. Poznané je podľa neho prítomné vo vedomí v origináli. Losskij a po ňom aj J. Dieška,

jeho hlavný prívrženec na Slovensku, často prízvukovali, že pripúšťanie uvedenej subjektívnej podmienenosti poznania vedie napokon k solipsizmu; a solipsizmus je ateizmus. Preto Dieška konštatuje, že „učenie o bezprostrednom poznaní skutočnosti je najpriliehavejšou noetickou teóriou, na ktorú sa kresťanský svetonáhľad môže opierať“ (11, s. 124). Dieška pokladal intuitívny realizmus za posilnenie domácich kresťanských tradícií.

Sám Dieška, ani ďalší prívrženci Losského na Slovensku, P. Gula a M. Chladný-Hanoš však tieto tradície v duchu intuitívneho realizmu nerozvíjal. Zaujímala ho predovšetkým jeho gnozeológia, hoci sa k nemu dozaista pripojila aj pre jeho pozitívny vzťah ku kresťanstvu.

Protestantská náboženská filozofia skúmaného obdobia nebola natoľko diferencovaná ako katolícka filozofia, politicko-ideologicky sa angažovala menej a vcelku stála v úzadí. Filozoficky sa v tomto období najviac prejavoval S. Š. Osuský. Osuského by sme ťažko zaradili k niektorému prúdu náboženskej filozofie, hoci práve za jeho čias sa v zahraničí rozvíjala napríklad Barthova tzv. dialektická teológia. Osuský sa k týmto a iným prúdom nehlásil, zato však vo svojich prácach dokumentoval svoj základný teologicko-filozofický postoj. Bol taký istý ako aj na katolíckej strane. Napríklad rezumé jeho *Prvých slovenských dejín filozofie*, ktoré vyšli r. 1939, zneje: Viem, že nič neviem, ale aspoň toľko viem pred inými, že nič neviem. Toto učí človeka vzácnej cnosti, pokore. Pokora ho vedie k bohu, takže ozajstný filozof sa, podobne ako filozofia, ktorá vyšla z náboženstva, vracia späť k bohu. Aj podľa Osuského je teda filozofia služkou teológie.

LITERATÚRA

1. BAKOŠ, V.: Filozofia v medzivojnovom období. In: Filozofia 1982, č. 2.
2. SPESZ, A.: Hranice poznania. Bratislava 1941.
3. DUDÁŠ, C.: Hľadanie absolútna. Bratislava 1942.
4. BUBÁN, J.: Filozofia slobody. Bratislava 1944.
5. POLAKOVIČ, Š.: Na cestu. In: Filozofický zborník, r. 1. č. 1. Turčiansky sv. Martin 1940.
6. POLAKOVIČ, Š.: Úvod do blondelizmu (zакončenie). In: Filozofický zborník, r. 2. č. 1. Turčiansky sv. Martin 1941.
7. POLAKOVIČ, Š.: Úvod do blondelizmu (pokračovanie). In: Filozofický zborník, r. 1., č. 4. Turčiansky sv. Martin 1940.
8. POLAKOVIČ, Š.: Úvod do blondelizmu (začiatok). In: Filozofický zborník, r. 1., č. 1. Turčiansky sv. Martin 1940.
9. POLAKOVIČ, Š.: Slovenský národný socializmus. Bratislava 1941.
10. POLAKOVIČ, Š.: Tvárou k budúcnosti. Buenos Aires 1975.
11. Dieška, J.: Kritický či intuitívny realizmus. Bratislava 1944.

Теодор Мунц

Если во время первой Чехословацкой республики католическую философию в Словакии характеризовал лишь неомизм, то во время так назыв. Словацкого государства к нему присоединился блондизм и частично интуитивный реализм. Протестантская философия в это время не склонялась ни к одному направлению. Во время так назыв. Словацкого государства теологическая философия в Словакии добилась полного преимущества над светской философией, которую она вытеснила на нелегальное положение (марксизм) или же лишь терпела ее (неопозитивизм).

С идеологической точки зрения наиболее видным из этих направлений был блондизм, представленный Ш. Полаковичем.

Протестантскую философию в этот период представлял С. Ш. Осуки, известный в философии прежде всего как автор „Первой словацкой истории философии“. Он, как и католические авторы, пытался доказать, что философия — это всего лишь служанка теологии.

RELIGIÖSE PHILOSOPHIE IN DER SLOWAKEI IN DEN JAHREN 1918—1945

Teodor Münz

Während unter der ersten Tschechoslowakischen Republik die katholische Philosophie in der Slowakei nur durch den Neothomismus geprägt wurde, so wurde sie unter dem sog. slowakischen Staat durch Blondelismus und teilweise auch durch den intuitiven Realismus ergänzt. Die protestantische Philosophie wurde während dieser Zeit keiner philosophischen Richtung zugeordnet. Unter dem sog. slowakischen Staat gewann die theologische Philosophie in der Slowakei die Oberhand über die Laienphilosophie, die entweder in die Illegalität (Marxismus) gedrängt oder nur geduldet wurde (Neopositivismus).

Ideologisch am exponiertesten war der von Š. Polakovič repräsentierte Blondelismus.

Die protestantische Philosophie wurde während dieser Zeit von S. Š. Osuský repräsentiert, der vor allem als Autor der Ersten slowakischen Geschichte der Philosophie bekannt war. So wie die katholischen Autoren, unternimmt auch er den Versuch zu beweisen, dass die Philosophie nur die Magd der Theologie sei.